

Lidia Pawelec

Regionalizm w kształceniu zintegrowanym

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 1-2,
23-36

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr Lidia Pawelec
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Kielcach
Instytut Edukacji Szkolnej

REGIONALIZM W KSZTAŁCENIU ZINTEGROWANYM

Cały charakter ludzkiej egzystencji i jej duchowej wolności kształtuje związek ze środowiskiem. Nic tak silnie nie absorbuje uczuć człowieka, nie wszczepia się w jego duszę, jak właśnie ziemia rodzinna i swoiste przeżycia towarzyszące młodości. Dlatego dla całego procesu wychowawczego tak potrzebne jest mądre poddawanie każdego dziecka wpływowi tematyki regionalnej już na poziomie nauczania wczesnoszkolnego a nawet przedszkolnego. Tutaj pojawia się niezbędność poszukiwania i umacniania związku emocjonalnego oraz poznawczego z „małą ojczyzną”, czyli tą ziemią, która stanowi najbliższe otoczenie jednostki i utrwała się w kulturze, psychice jednostki oraz zbiorowości zamieszkującej przez wiele pokoleń określone terytorium.

Współczesny świat, przeżywający bezprecedensowe w dziejach przemiany, unifikujące całość ludzkiej kultury, w którym jednocześnie występują liczne konflikty etniczne i ekonomiczne, zwraca uwagę na regionalizm i związaną z nim edukację regionalną. Człowiek poszukuje bowiem swojej tożsamości i identyfikacji z grupą, w której żyje i rozwija się. Następuje więc ożywienie zainteresowania problematyką regionalną. W treściach regionalnych zaczyna dostrzegać się wyjątkowe społeczno-wychowawcze wartości, dlatego postuluje się wykorzystanie w wychowaniu przedszkolnym i nauczaniu wczesnoszkolnym treści regionalnych i lokalnych. Tak więc kontekst społeczny, z jednej strony, inspirował wychowawczą troskę do działań ukierunkowanych na odkrycie wartości tkwiących w regionie oraz pomoc młodym w ukształtowaniu tożsamości regionalnej i zakorzenieniu w „małej ojczyźnie”, z drugiej zaś determinuje jakość tych oddziaływań edukacyjnych.

W związku z tym nauczyciele stoją wobec nowych wyzwań dydaktyczno-wychowawczych. Wprowadzając do procesu wychowania przedszkolnego i nauczania szkolnego tematykę regionalną realizują zasadę upogładowienia materiału programowego a przez to pobudzają i utrwalają emocjonalne związki dzieci ze swoją miejscowością. Jak napisał K. Dyba „Nowe kształcenie ogólne oferować będzie zatem uczniom przede wszystkim te informacje i umiejętności, w oparciu o które będą oni potrafili:

- a) odnajdywać harmonię i równowagę wewnętrzną (żyć w zgodzie z samym sobą);
- b) współistnieć z przyrodniczym środowiskiem naszej planety (zamiast obecnie dominującej postawy rabunkowej eksploatacji zasobów naturalnych);
- c) efektywnie współdziałać w ramach różnego rodzaju grup i wspólnot w skali mikro- i makrospołecznej (w rodzinie, miejscu pracy, społeczeństwie);

d) korzystać z zasobów informacyjnych naszej cywilizacji (docierać bez zbędnych przeszkód do potrzeb informacji).

W tej dziedzinie rozwój intelektualny oraz wrastanie w dziedzictwo kultury narodowej i światowej są pierwszorzędnymi przesłankami realizacji zadań rozwojowych, wobec których stoi każdy uczeń”¹.

Tak zatem najogólniej brzmią wybrane postulaty dotyczące rozwoju osobowości ucznia, które znalazły się w opracowanych zasadach nowego i nowatorskiego kształcenia w zreformowanej szkole podstawowej.

Wyeksponowane w nich fakty świadczą o tym, że życie człowieka przebiega w małej lokalnej ojczyźnie, bez poznania której, zrozumienie i docenienie jej wielorakiego wymiaru kulturowego nie jest możliwe.

Stąd też w założeniach przedmiotowych „Dziedzictwo kulturowe w regionie” czytamy, iż zasadniczym celem edukacji regionalnej jest „(...) ukształtowanie w uczniu poczucia własnej tożsamości regionalnej jako postawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia się na inne społeczności i kultury”².

Celem edukacji regionalnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym jest:

1. „Ukształtowanie w uczniach poczucia własnej tożsamości regionalnej jako postawy zaangażowania się w życie społeczne lokalnego środowiska i rzeczywista akceptacja jego różnorodności kulturowej.
2. Wyposażenie ucznia w zasób wiedzy o własnym regionie w powiązaniu z szerszą rzeczywistością narodową, państwową, a nawet międzynarodową, dotyczącą różnych płaszczyzn własnego środowiska regionalnego: geograficznej, etnograficznej oraz kulturowej. Płaszczyzna geograficzna dostarcza wiedzy m.in. o położeniu regionu, ukształtowaniu jego powierzchni, klimacie, florze i faunie. Przy czym bardzo istotne są tu zagadnienia demograficzne, społeczne i gospodarcze, łączące się z płaszczyzną etnograficzną. Charakteryzuje ona region pod względem czynnika ludzkiego. Dostarcza wiedzy o ludności zamieszkującej region (okolicę), i jej powiązaniach z szerszymi społecznościami, w tym przede wszystkim: narodową i państwową. Istotnym elementem wiedzy, w którą powinien być wyposażony uczeń, jest tradycja, zwłaszcza kulturowa, pozwalająca wyodrębnić poszczególne obszary jako rzeczywiste regiony lub obszary kulturowe. Przy czym nie musi to być cały zespół elementów kulturowych, ale jedynie kilka cech charakterystycznych pozwalających uznać ją za kulturę własną.
3. Wydobycie w procesie edukacji wielorakich wartości tkwiących we własnym regionie w kontekście wartości narodowych, państwowych i ogólnoludzkich,

¹ K. Dyba, *Ojczyzna prywatna w szkolnej edukacji historycznej*, [w:] *Edukacja środowiskowa na lekcjach historii i wiedzy o społeczeństwie*, Katowice – Rogoźnik 26–27 luty 1992, s. 3–9; oraz *Dziedzictwo kulturowe regionu w edukacji szkolnej*, „Magazyn Szkolny” 1998, s. 7–8.

² H. Skorowski i in., *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, Warszawa 1995, s. 12.

powinno uświadomić uczniowi prawdziwość wartości lokalnego środowiska. Ponieważ wszystkie składniki kształtujące pojęcie regionu, grupy społecznej, kultury, są nośnikami różnorodnych wartości, zatem aksjologiczny wymiar terytorium należy spostrzegać już w samej jego płaszczyźnie historycznej, kulturowej i przyrodniczo-geograficznej. Dodać przy tym należy całą sferę działalności człowieka i wspólnoty terytorialnej, mającej charakter celowej ingerencji gospodarczej w strukturę tegoż środowiska. Ono to charakteryzuje się całym systemem tworzenia na drodze wspólnego doświadczenia, gromadzenia, przechowywania i przetwarzania systemu wartości stanowiących zbiorowe dziedzictwo wspólnoty. Są to wartości zarówno materialne, jak i duchowe, intelektualne i moralne oraz religijne, warunkujące styl życia indywidualnego i zbiorowego wspólnoty.

4. Wprowadzenie ucznia w świat wartości środowiska, to przede wszystkim przygotowanie go do identyfikacji z jego wartościami i ich akceptacja wolna od jakichkolwiek środków przymusu. Dlatego też walorów lokalnego środowiska nie należy traktować jako determinizmu, lecz jako propozycję kształtowania przez każdą jednostkę ludzką indywidualnej hierarchii wartości.
5. Kształtowanie tak zwanej tożsamości pluralistycznej polega na tym, że człowiek poznając głębiej siebie, własne zakotwiczenie w swojej społeczności i jej kulturze, uczy się prawidłowo odczytywać, interpretować i oceniać zachowanie innych, a przy tym uczy się szanować ich odmienność³.

A. Zellma rozwijając myśl zawartą w punkcie 5 zauważa, że związek człowieka z „małą ojczyzną” – z jej kulturą i wartościami w sposób naturalny kieruje daną osobę na większe społeczności, umożliwiając jej przechodzenie i odnajdywanie w nich swojego rzeczywistego miejsca. Naturalną drogą prowadzącą do jego odkrycia jest – intelektualna, kreatywna, rekreacyjna, wspierająca, opiekuńcza i organizatorska aktywność jednostki zarówno w środowisku regionalnym, jak i w szerszych społecznościach. Doświadczenie przynależności do określonej wspólnoty i posiadania w niej własnego miejsca rodzi osobiste poczucie odpowiedzialności za określoną społeczność. Owo poczucie prowadzi do uświadomienia sobie własnej wartości i wartości własnej społeczności lokalnej, a zarazem uzdatnia do dostrzegania dóbr kulturowych tkwiących w innych społecznościach regionalnych, do ich poszanowania i wchodzenia w interakcje społeczne z osobami przynależącymi do innych wspólnot regionalnych. Taka postawa uniemożliwia człowiekowi zagubienie się w nowym środowisku społeczności, pozwala mu szybciej integrować się z nim, przy jednoczesnym zachowaniu świadomości przynależności do określonej wspólnoty.⁴ Dlatego też, jak zauważa J. Angiel w edukacji regionalnej powinny się wzajemnie przenikać następujące składniki:

- wiedzy (poznawanie regionu),

³ S. Bednarek, *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, Wrocław 2000, s. 12–14.

⁴ A. Zellma, *Wychowanie członka w społeczności lokalnej jako podstawowa kategoria wychowania dla przyszłości*, „Wychowanie na co Dzień” 2003, nr 6, s. 27.

- tworzenie osobistej z nim więzi,
- dochodzenia do tożsamości regionalnej (uświadomienia sobie, jaką wartością jest region),
- postawa cechująca gospodarza ziemi, na której on żyje i którą kocha⁵.

Jak podaje J. Królikowski, lokalność i regionalizm mogą być obecne w programach szkolnych w dwóch wymiarach. Jeden z nich to nauczanie o najbliższym otoczeniu, np.: o sposobach funkcjonowania władz samorządowych lub o miejscowych zabytkach. Drugi to nauczanie o zdarzeniach i zjawiskach o szerszym zasięgu widzianych z perspektywy lokalnej i regionalnej. Na przykład zagadnienia związane z procesem integracji europejskiej można omawiać w kontekście ich wpływu na życie społeczności lokalnej, funkcjonowanie gminy czy nawet byt rodziny. Dzięki treściom lokalnym i regionalnym bezpośrednio obecnym w programach nauczania uczniowie budują swoją tożsamość kulturową i wzmacniają więź ze środowiskiem, w którym żyją. W przypadku uczniów w nauczaniu zintegrowanym nawiązywanie do tego, co im najbliższe jest warunkiem skutecznego nauczania w ogóle. Poznając np.: lokalne zbytki, obyczaje, odwiedzając muzea, skanseny i placówki kultury są oni w stanie, na podstawie konkretnych przykładów, zrozumieć zjawiska ogólniejsze, związane z przeszłością i kulturą państwa bez aktywnego poznawania przykładów ogólniejszych zjawisk i procesów zachodzących w środowisku lokalnym. Z kolei nauczanie o zjawiskach i zdarzeniach o szerszym zasięgu w kontekście ich wpływu lokalnego (regionalnego) pozwala uczniom lepiej zrozumieć zarówno zjawiska i zdarzenia globalne, jak i lokalne. Przykładowo pojęcie „barok” stanie się bardziej zrozumiałe po wizycie w kościele zbudowanym w tym stylu, a pojęcie „administracja publiczna” po wizycie w siedzibie władz samorządowych i spotkaniu z ich przedstawicielami⁶.

Edukacja regionalna jest procesem, który odbywa się nie tylko w szkole pod kierunkiem nauczyciela, ale także w domu rodzinnym na długo przed rozpoczęciem przez dziecko nauki szkolnej. Szczególnie uczniowie ze szkół wiejskich mogą liczyć na pomoc domowników w realizacji treści regionalnych. Bywa, że dziadek lub babcia godzinami snują opowieści o tym, jakie dawniej bywały zwyczaje, obyczaje związane ze świętami religijnymi, z porami roku, z zajęciami w polu i zagrodzie⁷.

J. Królikowski wymienia następujące zasoby przydatne przy realizacji treści z edukacji regionalnej:

- a) „(...) ludzie, sprzęt, materiały,
 - zainteresowania uczniów,
 - kompetencje nauczycieli,

⁵ J. Angiel, *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie – powołanie i zadanie na całe życie*, [w:] *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 2001, s. 15.

⁶ J. Królikowski, *Edukacja regionalna w programie szkoły i szkolnych programach nauczania*, [w:] *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczycieli*, red. J. Angiel, Warszawa 2000, s. 21.

⁷ R. Ziemichód-Kornacka, *Stan i potrzeby edukacji regionalnej*, „Nowa Szkoła” 2001, nr 8, s. 13.

- pomoc ze strony innych nauczycieli,
 - przychylność i wsparcie ze strony dyrekcji szkoły,
 - pomoc, którą mogą zaoferować rodzice,
 - pomoc ze strony doradcy metodycznego,
 - możliwość zaproszenia na zajęcia np.: twórców ludowych, znawców lokalnych tradycji itp.,
 - materiały znajdujące się w bibliotece szkolnej,
 - materiały, które mogą udostępnić nauczyciele, uczniowie, rodzice,
 - materiały, które można zdobyć w organizacjach zajmujących się problematyką regionalną (np.: lokalne towarzystwo historyczne),
 - komputery (Internet),
 - kamery, aparaty fotograficzne, rzutnik do slajdów itp.,
- b) organizacje i władze lokalne, lokalne instytucje i placówki kultury
- lokalne organizacje pozarządowe zajmujące się badaniem i popularyzacją historii regionu,
 - stowarzyszenia zrzeszające twórców ludowych,
 - władze lokalne, które chcą wesprzeć realizację ścieżki „edukacja regionalna”,
 - muzea, skanseny,
 - zabytki, świadectwa przeszłości regionu,
 - domy kultury, koła gospodyń wiejskich itp.”⁸.

Poprzez tak organizowaną edukację regionalną nauczyciel realizuje nie tylko cele kształcenia, ale przede wszystkim zadania wychowawcze, wprowadzające ucznia w świat pełen pięknych wartości, bardzo mu bliski świat narodzin, wzrastania i poznawania. Poza rodzicami, przewodnikiem po tym świecie jest nauczyciel – wychowawca, orędownik piękna regionu, jego tradycji, kształtujący postawy otwartości i tolerancji. Decydująca rola w eksponowaniu treści regionalnych w procesie nauczania, na każdym jego poziomie, przypada dyrektorowi szkoły. To on jako kreator struktury organizacyjnej edukacji, wyznacza program upowszechniania wiedzy o regionie, poczynając od klas I–III. Za najważniejsze w koncepcji zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej uważa się następujące zagadnienia regionalne:

1. „Kształtowanie postaw regionalnych przebiega od poczucia własnej tożsamości rodzinnej, kulturowej, narodowej, do ogólnoludzkiej. Poznanie historii własnej rodziny, związków jej członków z ziemią, na której żyli i żyją – to pierwszy najważniejszy etap edukacji regionalnej. Jeżeli tego nie zrobimy, nie będzie na czym budować kolejnego poziomu.
2. Edukacja regionalna oprócz nauki o własnym regionie, zawiera również treści wychowawcze, które są istotne w obecnej dobie upadku autorytetów. Brak własnej tożsamości, „zakorzenienia” w środowisku lokalnym powoduje poczucie obcości, bezbronności wobec napływającej kultury masowej,

⁸ J. Królikowski, op. cit., s. 44–45.

pozbawia motywacji do działania w swoim środowisku. Edukacja regionalna kształtuje poczucie pewności życiowej u młodego człowieka, który interesuje się procesami politycznymi i ekonomicznymi, zaistniałymi wokół niego. Poprzez odrębność danego regionu uczy się on tolerancji i akceptacji dla odmienności. Uświadamia sobie także przynależność do różnych wspólnot, to jest rodziny, gminy, regionu, narodu i tak dalej, a przez to posiada szersze spojrzenie na świat. Duże znaczenie edukacji regionalnej dostrzegali również A. Patkowski, który przed siedemdziesięciu laty apelował, aby kształtowanie regionalnej świadomości i kultywowanie dziedzictwa „małych ojczyzn” podjął „(...) zbrojny w niezłomną i entuzjastyczną wiarę w swe szare, codzienne, nieudacne, a tak niezwykle posłannictwo nauczyciel, lekarz, inżynier, prawnik, pracownik społeczny, inteligent na wsi, w małym miasteczku, gminie, powiecie; każdy z nich widzący sercem i rozumem najdrobniejszy szczegół otaczającej go rzeczywistości, przelewający w nią swą duszę, a jednocześnie dostrzegający gwiazdy i słońce, które świecą każdemu człowiekowi i całemu światu”⁹.

Jak powiedział kiedyś K. Kossak-Główczewski „(...) istotą edukacji regionalnej jest powrót do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej, narodowej i ogólnoludzkiej”¹⁰.

Współcześnie w dydaktyce edukację regionalną traktuje się jako jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej i mieści się ona w koncepcji W. Okonia, którą autor nazywa „zasadą zróżnicowania środowiskowego”. Wprowadzenie treści regionalnych polega na doborze takich treści kształcenia, które wydadzą się możliwe i słuszne w danym środowisku.

Program edukacji regionalnej obejmuje treści społeczne, historyczne, geograficzne, przyrodnicze, a także treści dotyczące higieny i bezpieczeństwa. Treści te są ujęte integralnie, tak jak je widzi dziecko w naturalnych warunkach, a ich układ w programie uwzględnia zasadę „od bliższego do dalszego”, „od znanego do nieznanego”.

Szczególny nacisk w edukacji regionalnej kładziemy na poznawanie otaczającego dziecko środowiska poprzez praktyczne w nim obcowanie, organizowanie wyjazdów i wycieczek mających na celu rozwijanie przyjaznego, rozumnego stosunku do siebie, do drugiego człowieka i do otoczenia.

„Regionalizm spełnia między innymi następujące funkcje:

- **społeczne** – kształtuje i umacnia więzi z zamieszkiwanym regionem oraz poczucie wspólnoty regionalnej, wyzwala aktywność społeczną,
- **kulturalne** – ocala i chroni ginący element kultury ludowej danego regionu,
- **wychowawcze** – rozbudza zainteresowania problematyką historii, współczesności, perspektyw rozwoju regionu, uwrażliwia na piękno i specyfikę regionalnej kultury, przyrody, krajobrazu, kształtuje i rozwija uczucia przywiązania i umiłowania rodzinnych stron.

⁹ „Nasz Region”, nr 28/03, Wrocław 2000, s. 13–15.

¹⁰ „Moja Szkoła” – *Program Zintegrowanej Edukacji w Klasach I–III*, Kielce 1999, s. 2.

Cele edukacji regionalnej:

- rozwijanie więzi uczuciowej z rodziną i najbliższym otoczeniem,
- poznanie tradycji własnej rodziny, zasad jej funkcjonowania,
- poznanie środowiska szkolnego, tradycji praw i obowiązków ucznia wynikającej z doświadczeń i współpracy w klasie,
- wyzwalanie u uczniów potrzeby aktywnego uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej – osiedla, dzielnicy, miasta,
- zapoznanie z historią i charakterystycznymi obiektami miejsca zamieszkania oraz zainteresowanie uczniów aktualnymi wydarzeniami w mieście,
- zaciekawienie uczniów regionem poprzez pokazanie jego najbliższych, najistotniejszych zabytków turystycznych,
- kształtowanie szacunku wobec dziedzictwa kulturowego regionu, tradycji, symboli narodowych i religijnych,
- uświadomienie dziecku uczestnictwa w tworzeniu kultury regionalnej,
- kultywowanie wartości odziedziczonych po poprzednich pokoleniach,
- rozbudzanie zainteresowania historią i kulturą własnego regionu,
- umocnienie więzi kulturowych, historycznych i narodowych,
- rozumienie znaczenia i potrzeby kultywowania tradycji w życiu człowieka,
- zapoznanie uczniów z tradycjami i historią regionu,
- rozbudzanie u uczniów chęci dokumentowania przeszłości i teraźniejszości,
- poznanie ludzi zasłużonych.

Cele szczegółowe zawierają między innymi:

- poznanie najbliższego środowiska,
- bogacenie wiedzy ucznia o człowieku, życiu i świecie z perspektywy tradycji i współczesności oraz w kontekście własnej tożsamości,
- budzenie zainteresowania historią i kulturą miasta, w którym żyje i całego regionu,
- wzmacnianie więzi z kulturą, historią, przyrodą swojego rodzinnego miasta,
- rozwijanie i wzmacnianie aktywnego udziału dziecka w życiu rodziny, szkoły, miasta i regionu,
- wyzwalanie aktywności twórczej dziecka do kreatywnego uczestnictwa w ważnych wydarzeniach kulturowych,
- kształtowanie szacunku i odpowiedzialności za ginące już tradycje i dziedzictwo kulturowe,
- utrwalanie zwyczajów, obrzędów, gwary, pieśni, przyspiewek, tańców ludowych rodzinnego miasta i okolic,
- utrwalanie w pracach plastycznych, literackich, na fotografiach ciekawych miejsc, strojów, ludzi, opowieści, pieśni, flory i fauny miasta zamieszkania i okolic,
- rozwój wyobraźni, fantazji, twórczego myślenia i działania w różnych plastycznych dziedzinach sztuki,
- wzmacnianie prawidłowych relacji dziecka z rodziną i szkołą,

- kształcenie właściwego nastawienia i umiejętności postępowania w kontaktach z ludźmi wobec przyrody,
- rozwijanie przywiązania lokalnego oraz poczucia wspólnoty narodowej,
- ukazywanie wzorców właściwego zachowania w różnych miejscach publicznych,
- dostrzeganie piękna języka literackiego i gwarowego,
- dostrzeganie piękna w ludziach, w przyrodzie i w wytworach kultury,
- doskonalenie umiejętności korzystania z biblioteki szkolnej i gminnej,
- poszukiwanie i określanie źródeł w których można znaleźć potrzebne informacje i korzystanie z nich,
- kształcenie umiejętności uważnej obserwacji zjawisk, obiektów przyrodniczych, społecznych i kulturowych dostępnych dziecku,
- uwrażliwienie na piękno i niepowtarzalność miejsc w najbliższej okolicy,
- ukazywanie roli literatury (poezji) w kształtowaniu obrazu swojego regionu,
- rozwijanie własnego systemu wartości związanego z rodziną, wspólnotą lokalną, regionalną, miejscem zamieszkania, regionem i krajem”¹¹.

Poznanie przez dzieci i młodzież własnego dziedzictwa kulturowego, czyli kultury regionalnej powinno odbywać się od najmłodszych lat, na każdym etapie edukacji, poprzez metody i formy dostosowane do rozwoju intelektualnego. Zagadnienia regionalizmu powinny wywodzić się od zagadnień najbliższych dziecku, czyli dotyczących rodziny, szkoły, osiedla, poprzez miasto, okolice, kończąc na wiadomościach dotyczących całego regionu. Stąd nauczanie regionalizmu jest wartościową częścią treści programowych. Ma ono dla dziecka charakter osobisty, bo wynika z bezpośredniego oglądania i dotykania i dzięki temu wiedza w ten sposób zdobywana jest trwała i pewna. Czynnikiem emocjonalnym to kolejny argument przemawiający za obecnością kultury regionalnej w edukacji od lat najmłodszych.

B. Korus w programie autorskim dotyczącym edukacji regionalnej pt. „Ach kieleckie jakie cudne...” zawarła cele, jakim ma służyć przekazywanie wiedzy o dziedzictwie kulturalnym. Autorka na miejscu pierwszym stawia wspomaganie indywidualnego rozwoju każdego dziecka w oparciu o współpracę ze środowiskiem lokalnym. Następnie wymienia poznanie najbliższego otoczenia, uświadomienie wartości rodzinnych jak i rozwijanie postaw patriotycznych przez poznanie sławnych postaci związanych z regionem, sztuką i muzyką regionalną.

Założono następujące cele do osiągnięcia:

1. „Uświadomienie przywiązania do rodziny, kolegów i rodzinnej miejscowości.
2. Kształtowanie dumy z przynależności do danej rodziny, środowiska lokalnego, regionu, kraju.
3. Zachęcanie do uczestnictwa w tradycjach i zwyczajach rodzinnych.
4. Kształtowanie współodpowiedzialności za rodzinę i najbliższą okolicę.

¹¹ *Edukacja regionalna – Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, red. S. Bednarek, Wrocław 2000, s. 4–5.

5. Zachęcanie do kultywowania tradycji regionalnych.
6. Rozbudzanie wrażliwości na piękno okolicy i regionu.
7. Zapoznanie z pracą i obyczajami przodków.
8. Rozbudzanie potrzeby gromadzenia informacji o regionie.
9. Rozwijanie zaangażowania w życie swojej miejscowości i społeczności lokalnej.
10. Prezentowanie form ochrony przyrody na terenie gminy.
11. Poznanie zasad zachowania się w rezerwacie i parku narodowym”¹².

Autorka podaje następujące metody i formy pracy z uczniem, które można zastosować w nauczaniu regionalizmu, np.: wycieczki piesze i autokarowe po okolicy, spotkania z osobistościami kultury oraz zespołami ludowymi, oglądanie i tworzenie inscenizacji opartych o legendy i tradycje, wycieczki do muzeum, konkursy krajoznawcze, wykonywanie kart pocztowych, folderów, gazetek, planów najbliższej okolicy.”¹³

Inny program, którego myślą przewodnią jest kultura regionalna to „Moja mała Ojczyzna” autorstwa: A. Barańskiej, J. Gawron, E. Ogrodnik i B. Olszańskiej. W każdej z klas nauczania zintegrowanego oparto się na takich samych zagadnieniach. Zaczęto od tematów dotyczących samej szkoły, drogi prowadzącej do niej. Następnie zajęto się tematyką rodziny, ochrony przyrody, wiadomościami na temat miejscowości i regionu, a zakończono planowaniem wypoczynku, uwzględniając miejsca rekreacyjne w regionie. W programie zawarto propozycje wycieczek i wędrowek, które konsultowane były z przewodnikami PTTK. Przez dobre opracowanie wycieczek i wędrowek autorki chcą osiągnąć nie mniej ważny nawyk ruchu, który ich zdaniem świetnie komponuje się z regionalizmem. Program „Moja mała Ojczyzna” jest zbudowany według pewnego schematu narastającej wiedzy. Autorki początkowo koncentrują się na poznaniu osoby samego ucznia i jego rodziny. Następnie przechodzą do tematów dotyczących szkoły, osiedla, miasta, bliższych i dalszych okolic, kończąc na uogólnieniu wiedzy na temat kultury całego regionu¹⁴.

Problematyce regionalnej towarzyszy najczęściej emocjonalne podejście dzieci, które jest podstawą rozwijania zainteresowań historycznych oraz aktywności poznawczej. Tematyka regionalna stwarza warunki do poznawania nowych treści przez odkrywanie. Musimy uzmysłwić sobie, że słowo Polska nie ma ładunku emocjonalnego dla tak małego dziecka, ale ma je słowo moje miasto, moja wieś czy moja rodzina. Najbliższe otoczenie jest dla dziecka jego „małą ojczyzną”, światem, który jest ważny i stanowi podstawę systemu wartości. Dziecko w wieku wczesnoszkolnym uczy się przywiązania do własnej rodziny, miejscowości i tradycji. Później te uczucia przekształcają się w dojrzałą postawę patriotyczną.

¹² B. Korus, *Ach kieleckie jakie cudne...*, „Nauczanie Początkowe”, Kielce 2002, nr 5/6, s. 182.

¹³ Tamże, s. 183.

¹⁴ A. Barańska i in., *Moja mała Ojczyzna*, „Nauczanie Początkowe”, Kielce 2003, nr 3, s. 54.

Dziecko w przedszkolu i w klasach I–III żyje teraźniejszością. W zasięgu jego możliwości poznawczych jest rodzina – dom, koledzy, szkoła, sąsiedzi – wieś, miasto rodzinne. Poznawanie tej rzeczywistości odbywa się poprzez bezpośredni w niej udział. Uczestnictwo w życiu najbliższego otoczenia dziecka – ujmuje się w zakres praw i obowiązków członka rodziny, ucznia szkoły, a dalej pracownika zakładu, przedsiębiorstwa itp. Mówiąc o pracy zawodowej rodziców, zorganizujemy wycieczkę do zakładu, fabryki, instytucji. Zwiedzając fabrykę, pokażemy surowce. Pobyt w warsztacie rzemieślniczym, w sklepie i na poczcie, w bibliotece, w urzędzie miasta lub gminy wiąże się nie tylko ze znajomością i społeczną przydatnością tych instytucji, towarzyszą temu głębokie przeżycia. Uczeń poprzez poznawanie najbliższego otoczenia, pracy ludzkiej, jej wytworów, ukazywanie wartości i szacunku trudu rąk i umysłu, uczy się sposobów zachowania w kontaktach międzyludzkich, kształcą się w nim takie cechy charakteru jak: uczynność, życzliwość, uprzejmość, bezinteresowność, odpowiedzialność itp. Na takiej podbudowie kształtuje się społecznienie i patriotyzm lokalny.

Prawidłowe wykorzystanie dziejów regionalnych zależy od kilku czynników. Należą do nich przede wszystkim zdolności pedagogiczne nauczyciela, jego znajomość środowiska lokalnego oraz bogactwo środowiska w pamiętki historyczne oraz ludzi kultywujących tradycję. Edukacja regionalna daje dziecku możliwość samodzielnego poznawania i badania. Podczas realizacji treści społeczno-historycznych dziecko ma możliwość samodzielnego odkrywania, doświadczania i badania. Tak zdobyta wiedza ma wartość największą, jest pełniejsza i trwalsza, stanowi zachętę do dalszych działań. Tam, gdzie pojawi się zainteresowanie, praca z dzieckiem stanie się łatwiejsza i prowadzić będzie do licznych sukcesów. Nie należy przy tym zapominać, że podstawowym obowiązkiem dydaktycznym nauczyciela jest rozwijanie zainteresowań poznawczych dziecka. Dlatego powinien on w taki sposób przekazywać wiedzę z dziedziny, która nie jest łatwa dla małego dziecka, aby owo zainteresowanie wzbudzać, podtrzymywać i utrwaląć.

Aby jednak nauczyciel mógł rozbudzać zainteresowanie historią i kulturą regionu, musi sam poszerzać swoją wiedzę z tej dziedziny, by w sposób profesjonalny i z należnym taktem pedagogicznym wprowadzić dzieci w świat niemal baśniowy, aby potem harmonijnie przenieść do czasów współczesnych, ukazując nie tylko budowle i zachowane pamiętki przeszłości, ale również ten czar, który pozostał w komnatach zamku, piękno rodzinnych wieczorów w prostej chacie wiejskiej oraz trud życia przy świecy, lampie naftowej, bez wody i centralnego ogrzewania. Być może zarzuci ktoś tym wszystkim, którzy w swojej pracy wykorzystują edukację regionalną, że wiedza ta jest niepełna i nie usystematyzowana. Nie ma to jednak wielkiego znaczenia, bowiem to wiek dziecka decyduje, w jakim stopniu i jakie treści dziecko jest w stanie przyswoić. Chodzi o to, aby stało się ono małym poszukiwaczem przygód w świecie historii i aby w przyszłości owo zainteresowanie zachęcało go do zgłębienia tajników tej pięknej, choć trudnej dziedziny wiedzy.

Dlatego nauczyciel, planując i prowadząc zajęcia z zakresu edukacji regionalnej powinien pamiętać i nieustannie podkreślać to, że „(...) dzieje regionu to nauka żywa i ciekawa, wręcz niezbędna dla rozwoju osobowego człowieka (...)”¹⁵, choć „uczenie się o różnorodnych problemach naszej „małej ojczyzny” to forma uczestnictwa w wielkiej wyprawie, której towarzyszy zwyczajny, ciężki trud poznawania”¹⁶.

„Tym, co sprawia, że czujemy się członkami narodu, jest poczucie wspólnoty terytorialnej, na które składają się: dziedzictwo historyczne, religijne, społeczno-kulturalne, a zwłaszcza język”¹⁷. Ten związek człowieka z dziedzictwem własnego regionu jest wartością, którą należy uświadamiać dziecku od najmłodszych lat, po to, by ukształtować w nim poczucie własnej tożsamości jako podstawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia na inne społeczności i kultury. Świadomość ta budzi się i rozwija już w środowisku rodzinnym i sąsiedzkim. Ten niewielki obszar zajmowany przez społeczność lokalną to „mała ojczyzna”. Dla każdego człowieka stanowi ona punkt wyjścia dla formowania się jego postaw”¹⁸.

W świetle tego, co zostało napisane warto wiedzieć, że:

- w każdym województwie, zgodnie z zaleceniem ministra edukacji narodowej i sportu, powołano koordynatora do spraw edukacji regionalnej z siedzibą w ośrodku metodycznym, u którego można uzyskać fachową pomoc w realizacji zadań, zasięgnąć informacji, a także wypożyczyć przedmiotową literaturę, skorzystać z ofert doskonalenia zawodowego,
- we wszystkich województwach organizowane są konkursy z cyklu „Małe Ojczyzny”, które sprzyjają wymianie doświadczeń i wzajemnemu inspirowaniu się, prowadzące do lepszego poznania regionu i jego dziedzictwa, wzmacniają łączność międzypokoleniową i środowiskową, pogłębiają tożsamość regionalną oraz umacniają więzi wspólnot lokalnych,
- w niektórych środowiskach powołano specjalistyczne struktury, których celem jest inicjowanie, koordynowanie i udzielanie pomocy szkołom w realizacji zadań z zakresu edukacji regionalnej, np.: Śląskie Centrum Edukacji Regionalnej oraz Terenowe Ośrodki Edukacji Regionalnej, Rada ds. Edukacji Regionalnej w Katowicach, Pracownia Edukacji Regionalnej w Tczewie.

*„Małe ojczyzny uczą żyć w ojczyznach wielkich,
w wielkich ojczyznach ludzi. Kto nie broni i nie
rozwija tego, co bliskie – trudno uwierzyć, żeby
był zdolny do wielkich uczuć w stosunku do tego,
co wielkie i największe w życiu i na świecie.”*

Ks. Janusz S. Pasierb, „Obrót rzeczy”

¹⁵ *Mała ojczyzna – Świętokrzyskie. Dziedzictwo kulturowe*, red. G. Okła, Kielce 2002, s. 9.

¹⁶ Tamże, s. 9.

¹⁷ *Regionalizm, tradycja i współczesność, materiały z sesji popularno-naukowej*, Olsztyn 1995, s. 7.

¹⁸ Tamże, s. 7.

Ponad wiek temu C. K. Norwid (1821–1883) – oryginalna i wybitna postać doby romantyzmu, poeta, dramaturg i prozaik doceniający rolę kultury i sztuk pięknych w procesie zachowania tożsamości narodu – napisał:

*„Lecz aby drogę mierzyć przyszyła
Trzeba nam pomnieć, skąd się wyszła.”¹⁹*

Słowa te, pisane na emigracji przez obywatela nieistniejącego na ówczesnych mapach Europy państwa polskiego, nabierają szczególnego znaczenia także dzisiaj – w dobie walki o własną tożsamość grup narodowych, społecznych i regionalnych, które w ostatnim ćwierćwieczu podlegają coraz większej unifikacji. Mogą one służyć za swego rodzaju motto wszelkich działań związanych z tak ostatnio propagowanym powrotem do korzeni. Termin ten ma znaczenie symboliczne. Zgodnie z prawami przyrody roślina żyje głównie dzięki korzeniom czerpiącym życiodajne soki z ziemi. Podobnie jest z człowiekiem, który tylko wtedy może osiągnąć pełnię człowieczeństwa i rozwoju cywilizacyjnego, gdy posiada określoną kulturową przeszłość, pamięta o niej i potrafi ją sobie przyswoić oraz przekazać następnym pokoleniom. Przeszłość ta łączy jednostkę ze wspólnotą innych ludzi i miejscem na ziemi, gdzie przyszło im żyć. To miejsce często nazywane jest regionem, regionem kulturowym. Słownik etnologiczny PWN terminem tym określa terytorium dające się wyróżnić ze względu na wyraźną odrębność cech kultury właściwych ludności stale ten obszar zamieszkującej²⁰. Nośnikiem tych cech jest tradycja kulturowa, czyli treści kulturowe przekazywane w czasie i przestrzeni. Treści te to m.in. zwyczaje, poglądy, wierzenia, sposoby myślenia i zachowania oraz normy postępowania, a ponadto przejawy materialnego bytu człowieka, takie jak budownictwo, czy strój. Przekazuje je z pokolenia na pokolenie tradycja, włączająca przeszłość do aktualnej świadomości społecznej. Wybitny etnolog, I. Bukowska-Floreńska pisze w tej sprawie: „Każdą wspólnotę cechuje jakaś właściwość, swoistość, a więc odmienność od innych, czyli odrębność. Świadomość tej odrębności kształtuje się nie tylko w wyniku wspólnego zamieszkiwania określonego terenu, używania tego samego języka (bądź gwary), wspólnie wytwarzanej kultury (...) Wynika ona także z posiadania wspólnej tradycji kulturowej, której wartość jest społecznie uznawana, doceniana i przekazywana (...) z pokolenia na pokolenie z grupy do grupy”²¹. Przekaz ten, taki istotny do zachowania tożsamości każdej zbiorowości, jest procesem trudnym i odpowiedzialnym zwłaszcza we współczesnym świecie, gdzie naruszone zostały rządzące nimi od wieków mechanizmy. Zmienił się obraz społeczności lokalnej i rodzinnej, ich relacji z otaczającym światem, a przede wszystkim gruntownym przemianom uległa świadomość zbiorowa. Procesy te, początkowo sterowane przez władze komunistyczne, nabierały tempa w momencie „otwarcia się” Europy Wschodniej na tzw. Zachód, pod każdym względem atrakcyjny dla tej części

¹⁹ C. K. Norwid, *Wiersze wybrane*, Warszawa 1999, s. 9.

²⁰ *Słownik etnologiczny PWN*, s. 217.

²¹ I. Bukowska-Floreńska, *Wspólnota i odrębność regionalna*, Kraków 1984, s. 49.

kontynentu i przyciągający jak każdy „owoc zakazany”. W pierwszym etapie chodziło o programowe „wyrwanie z korzeniami” nie tylko grup regionalnych, ale i całych narodów i przesadzenie ich na glebę socjalizmu. Etap drugi to w dużym stopniu „odreagowanie” Muru Berlińskiego.

I. Bukowska-Floreńska twierdzi, że „(...) świadomość regionalnej tożsamości społeczno-kulturowej wiąże się z poczuciem przynależności do danej społeczności, z identyfikowaniem się z tą społecznością, z jej kulturą, z językiem, terytorium, które się wspólnie zamieszkuje”²². Aby mieć (i zrozumieć) owo poczucie przynależności, trzeba przede wszystkim wiedzieć, czego ma ono dotyczyć, czyli znać przeszłość i kulturę swojego regionu. W obecnej rzeczywistości ta niezmiernie ważna rola przypadła w udziale przede wszystkim szkolnictwu. To właśnie przedszkole i szkoła mają nauczyć młodego człowieka podstawowych pojęć o regionie, uświadomić mu wartości tradycji, zachęcić do jej kultywowania, pomóc znaleźć dla niej miejsce we współczesnym świecie, obudzić poczucie dumy i przynależności do określonej grupy, uodpornić na bezmyślne przyjmowanie wszystkiego, co dzieje się dookoła. Tę świadomość (i jej potrzebę) miało jeszcze pokolenie dziadków dzisiejszych przedszkolaków i uczniów, które potrafiło bronić własnej odrębności i było z niej dumne.

Po półwieczu (wojna, okres socjalizmu, przemiany lat 80.) powrót do korzeni przypomina często znaną z okresu pozytywizmu „pracę u podstaw”. Stąd też, do edukacji regionalnej trzeba przekonać nie tylko dzieci i młodzież, ale także rodziców, wypracować nowe, zgodnie z współczesnymi oczekiwaniami sposoby nauczania, skorzystać z istniejących form propagowania kultury lokalnej, jak różnego rodzaju festiwale i konkursy, działalność muzeów, stowarzyszeń, organizacji regionalnych i organizacji szkolnych.

„Nie przecinaj korzeni łączących cię z rodzinną ziemią – choćbyś na końcu świata się znalazł. To tak, jakbyś przeciął żyły żywota”²³. Oby ten proces nie stał się naszym udziałem, przestrzega nas W. Orkan (1875–1930).

Lidia Pawelec

Bibliografia:

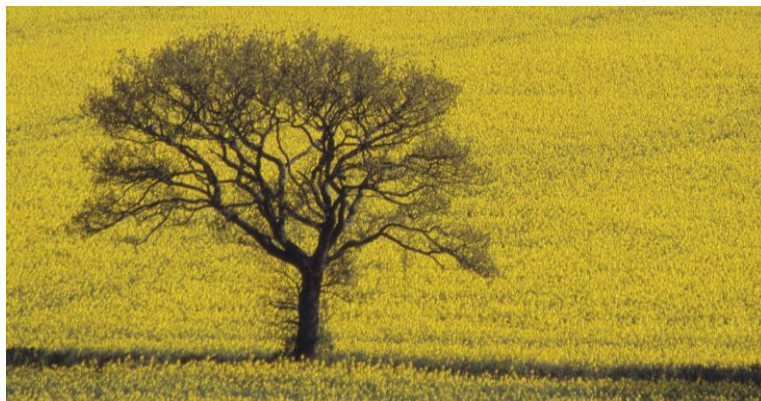
- Angiel J., *Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie – powołanie i zadanie na całe życie*, [w:] *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczycieli*, Warszawa 2001.
- Barańska A. i in., *Moja mała Ojczyzna*, „Nauczanie Początkowe”, Kielce 2003, nr 3.
- Bednarek S., *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, Wrocław 2000.
- Bukowska-Floreńska I., *Wspólnota i odrębność regionalna*, Kraków 1984.
- Dyba K., *Ojczyzna prywatna w szkolnej edukacji historycznej*, [w:] *Edukacja środowiskowa na lekcjach historii i wiedzy o społeczeństwie*, Katowice – Rogożnik 26–27 luty 1992; oraz *Dziedzictwo kulturowe regionu w edukacji szkolnej*, „Magazyn Szkolny” 1998.

²² Tamże, s. 75.

²³ W. Orkan, *Moja mała Ojczyzna*, Kraków 1989.

- Edukacja regionalna – Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*, red. S. Bednarek, Wrocław 2000.
- Korus B., *Ach kieleckie jakie cudne...*, „Nauczanie Początkowe”, Kielce 2002, nr 5/6.
- Królikowski J., *Edukacja regionalna w programie szkoły i szkolnych programach nauczania*, [w:] *Edukacja regionalna – poradnik dla nauczycieli*, red. J. Angiel, Warszawa 2000.
- Mała ojczyzna – Świętokrzyskie. Dziedzictwo kulturowe*, red. G. Okła, Kielce 2002.
- „Moja Szkoła” – Program Zintegrowanej Edukacji w Klasach I–III, Kielce 1999.
- „Nasz Region”, nr 28/03, Wrocław 2000.
- Norwid C. K., *Wiersze wybrane*, Warszawa 1999.
- Orkan W., *Moja mała Ojczyzna*, Kraków 1989.
- Regionalizm, tradycja i współczesność, materiały z sesji popularno-naukowej*, Olsztyn 1995.
- Skorowski H. i in., *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, Warszawa 1995.
- Słownik etnologiczny PWN*.
- Zellma A., *Wychowanie człowieka w społeczności lokalnej jako podstawowa kategoria wychowania dla przyszłości*, „Wychowanie na co Dzień” 2003, nr 6.
- Ziemichód-Kornacka R., *Stan i potrzeby edukacji regionalnej*, „Nowa Szkoła” 2001, nr 8.

dr hab. prof. AJD Urszula Ordon
Akademia im. J. Długosza w Częstochowie
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej

ZNACZENIE EDUKACJI PRZYRODNICZEJ I EKOLOGICZNEJ W PRZEDSZKOLU I W KLASACH I–III

Środowisko, w którym żyje człowiek i którego jest częścią od wieków ulega licznym przemianom. Coraz częściej odczuwalne są negatywne skutki działalności ludzkiej. Człowiek w swoim dążeniu do rozwoju dokonuje wielu wspaniałych odkryć, często jednak niszcząc naturę. Nieustannie docierają informacje o zagrożeniach wynikających z dewastacji lasów tropikalnych, powiększa-